

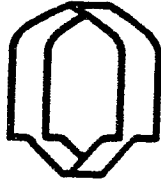
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۴۲۷ / ۱۲ / ۱۵

۱۴۲۷ / ۱۲ / ۱۵

مكتبة الامام الخميني
مركز الدراسات والبحوث
قم - ايران

FRACO



دانشگاه سوادکوه

مجتمع هنر و معماری
دانشکده معماری و شهرسازی

پایان نامه کارشناسی ارشد معماری

عنوان :

قلاع استان چهارمحال و بختیاری

اساتید راهنما :

دکتر هادی ندیمی

دکتر حسین آیت اللهی

تهیه کننده : فرشاد نصراللهی

زمستان ۱۳۸۰

۴۶۹۵۵

قلاع

استان چهارمحال وبختیاری

اولین جشنواره دانشجویی

معماری و شهرسازی



هنرستان

آذر ماه ۱۳۸۱

بسم الله الرحمن الرحيم

«يرفع الله الدين امنوا منكم والدين اوتوا العلم درجات والله بما تعملون خبير»
«بدرستی که خداوند، عالمان و مؤمنان را به اوج می‌رساند»

دوران دانشجویی، مطلع دمیدن روح پژوهش است...
و این تمام آن چیزی است

که در حضورتان معنا می‌شود، دانستن! ۱۳۸۱ / ۱۲ / ۱۱

جناب آقای دکتر ناصر...

از دید هیأت محترم داوران

«اولین جشنواره دانشجویی معماری و شهرسازی»

اثر شما برای ارائه در نمایشگاه اصلی برگزیده شد.

این گونه، این انتخاب شایسته را تبریک می‌گوییم و توفیق روزافزون شما را،

در عرصه‌ی دانش و اندیشه از خداوند بزرگ خواستاریم.

دکتر محمد مهدی عزیزی

رئیس شورای اجرایی

و مدیر اولین جشنواره‌ی دانشجویی معماری و شهرسازی

محمد رضا کشاورز

دبیر فرهنگستان هنر

اولین جشنواره دانشجویی

شهرسازی



بسم الله الرحمن الرحيم

«**فعلی الذین امنوا منکم والذین اوتوا العلم درجات والله بما تعملون خبیر**»

« بدرستی که خداوند، عالمان و مؤمنان را به اوج می‌رساند »

وران دانشجویی، مطلع دمیدن روح پژوهش است... و این تمام آن چیزی است

که در حضورتان معنا می‌شود، دانستن!

۱۳۸۷ / ۱۳ / ۱ -

جناب آقای فرهاد نصراللهی

از دید هیأت محترم داوران

« اولین جشنواره دانشجویی معماری و شهرسازی »

اثر شما از میان آثار ارائه شده در

بخش پایان‌نامه‌های نظری کارشناسی ارشد معماری

اثر برتر شناخته شد.

این گونه، این انتخاب شایسته را تبریک می‌گوییم و توفیق روزافزون شما را،

در عرصه‌ی دانش و اندیشه از خداوند بزرگ خواستاریم.

دکتر محمد مهدی عزیزی

رئیس شورای اجرایی

جشنواره‌ی دانشجویی معماری و شهرسازی



جمهوری اسلامی ایران

دانشگاه تهران

دانشکده هنرهای زیبا

۸۶

محمد رضا کشاورز

دکتر فرهنگستان هنر

تقدیم به پدر و مادر عزیز و خانواده گرامیم،

آنانکه یارانی صادقند.

از اساتید ارجمندم جناب آقای دکتر هادی
ندیمی و جناب آقای دکتر حسین آیت‌اللهی که
در تمام مراحل انجام این پایان نامه بنده را یاری
و راهنمایی فرمودند، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

قدردانی

هر چند ذکر نام تمام کسانی که حقیر را در مسیر این کار کمک و همراهی نمودند میسر نیست، لیکن بر حسب وظیفه از دوستانی که نامشان در خاطر است، تشکر نموده و از بقیه کسانی که نام آنها فراموش شده، پوزش می طلبم.

در ابتدا از اساتید گرامیم جناب آقای دکتر هادی ندیمی و آقای دکتر حسین آبت‌اللهی که در تمام مراحل انجام این پایان نامه بنده را کمک و همراهی نمودند، تشکر می نمایم. همچنین از آقای مهندس نورمحمدزاده که در بخش های مختلف، بویژه روش تحقیق بنده را صادقانه همراهی نمودند، از آقای مهندس کامیار نصراللهی برای کمک در بخش های تاریخی، آقای هوشنگ بیک بکان برای کمک در بخش جغرافیایی و اقلیمی، از آقای مهندس غلام صفی برای انجام کارهای رایانه ای و تایپ پایان نامه و مهندس محسن اسدی و حامد و علی محمدی، سهراب نصراللهی و علی نبیحی برای کمک در بخش های رایانه ای، از مهندس احمدرضا افخمی برای همراهی در تمام بخش های معماری و صبر حوصله ایشان در انجام کار، از حیدرعلی صفری، از مهندس حیدر قادری، همچنین از آقایان غلامرضا نوریان، مصطفی رئیسی، محمد زاده محمدخانی برای کمک در برداشت قلعه چلیچه، آقایان عیدی محمد جلیل پیر... کامیار جمشیدی برای برداشت قلعه دشت پاگرد، آقای بهنام بختیاری، علی جاشکی، افشین جهانبازی، حمیدرضا رحیمی، علیرحم قاسمی، رضا کرم زاده، محمد مؤیدی و انوش هاشمی برای برداشت قلعه شلمزار، آقایان کورش بابائیان، محمد کیهانیان، مصطفی آران دینکی، ایرج مطلبی چالشتری و ایمان قربانی گرمجانی برای برداشت قلعه نازده، آقایان بهروز رحیمی، مهدی اکبری، مسعود شکراللهی، احسان مستأجران و عیسی

محمود صالح برای برداشت قلعه تیران و نیز از آقایان مسعود حیدری، سهراب پورحسینی دهکردی و ابراهیم گله داری برای کمک در مصاحبه با افراد محلی و استخراج برخی اطلاعات تاریخی تشکر و قدر دانی می نمایم.

هسچنین از دکتر مظفر بختیار (فرزند مرحوم منوچهرخان)، استاد دانشگاه تبریز آن که با داشتن کسالت جسمی در مصاحبه های تلفنی اطلاعات لازم را در اختیار بنده گذاشتند و نیز خانم بهجت خاکپور (همسر مرحوم فتحعلی خان)، آقایان حاج بابا صفایی، بهمن کاظمی و حفیظ الله هیتیان که بواسطه ارتباط با خوانین و قلاع تحت بررسی، اطلاعات مورد نیاز را در اختیار حقیر گذاشتند تشکر می نمایم.

فهرست اجمالی

۱.....	پیشگفتار.....
۴.....	مقدمه : طرح مساله و روش پژوهش.....
۵.....	طرح مساله.....
۵.....	ضرورت پژوهش.....
۶.....	محدوده کار(تحقیق).....
۷.....	روش شناخت قلاع.....
۷.....	روش پژوهش.....
۸.....	روش انتخاب نمونه ها.....
۹.....	مشکلات و نارسائی های تحقیق.....
۱۰.....	روش تجزیه و تحلیل.....
۱۳.....	فصل اول : استان چهارمحال و بختیاری.....
۱۴.....	جغرافیای استان چهارمحال و بختیاری.....
۱۴.....	مقدمه.....
۱۴.....	اقلیم استان.....
۲۰.....	تاریخ بختیاری.....
۲۰.....	نژاد بختیاری.....
۲۳.....	سابقه تاریخی بختیاری ها.....
۲۸.....	مختصری از ایل بختیاری از ظهور اسلام تا قاجاریه.....
۲۹.....	بختیاری ها در زمان قاجاریه.....
۳۲.....	سلسله مراتب قدرت در بختیاری.....
۳۵.....	فصل دوم : قلعه.....
۳۶.....	قلعه.....
۳۸.....	انواع قلعه.....
۴۱.....	فصل سوم : معرفی اجمالی قلاع استان چهارمحال و بختیاری.....
۴۲.....	قلعه در فرهنگ استان چهارمحال و بختیاری.....
۴۳.....	محل ساخت قلاع.....
۴۴.....	محل ساخت قلاع در استان چهارمحال و بختیاری.....
۴۵.....	زمان شروع ساخت قلاع.....
۴۹.....	منابع مالی ساخت قلاع.....
۵۳.....	معرفی اجمالی قلاع استان چهارمحال و بختیاری.....
۵۴.....	بخش باقی مانده قلاع.....

فصل چهارم : معماری قلاع ۵۶

گونه بندی قلاع ۵۷

معرفی گونه های قلاع ۵۹

گونه ۱ ۵۹

گونه ۲ ۶۰

علت تشکیل دو گونه مختلف قلاع ۶۱

معرفی قلاع گونه ۱ ۶۴

قلعه دزک ۶۴

قلعه سورک ۶۹

قلعه چالستر ۷۵

قلعه شلمزار ۷۹

قلعه بارده ۸۳

قلعه فرادنبه ۸۹

قلعه بهرام آباد ۹۲

معرفی قلاع گونه ۲ ۹۴

قلعه جونقان ۹۴

قلعه شمس آباد ۹۹

قلعه چلیچه ۱۰۳

قلعه دشت پاگرد ۱۰۸

فصل پنجم : تجزیه و تحلیل قلاع ۱۱۲

تجزیه و تحلیل کلی قلاع ۱۱۳

تجزیه و تحلیل اقلیمی قلاع ۱۱۵

اندرونی و بیرونی (لامردون) ۱۱۷

تجزیه و تحلیل اندرونی و بیرونی ۱۱۸

درونگرایی و برونگرایی ۱۲۰

تجزیه و تحلیل درونگرایی و برونگرایی ۱۲۱

تجزیه و تحلیل فضاها ۱۲۲

اتاقهای نشیمن و خواب ۱۲۲

سفره خانه ۱۳۴

آینه خانه ۱۵۰

ایوان ۱۶۰

انبار ۱۸۰

ورودی ۱۹۰

فضای ورودی ۱۹۲

هشتی ۲۰۵

گوشواره ۲۱۳

۲۱۹.....	حوض خانه
۲۲۶.....	حمام قلاع
۲۳۰.....	گونه شناسی حمام ها
۲۳۷.....	بهاربند

۲۳۸..... تجزیه و تحلیل عناصر معماری

۲۳۸.....	برج
۲۵۲.....	انواع برج
۲۶۵.....	ستون
۲۷۶.....	گونه شناسی ستونهای سنگی
۲۸۲.....	ستونهای چوبی با روکش گچبری قلعه دزک
۲۸۶.....	ستونهای چوبی
۲۹۰.....	ستونهای آجری
۲۹۷.....	حوض
۳۱۲.....	درب ورودی

۳۲۱..... تجزیه و تحلیل تزئینات

۳۲۱.....	تزئینات سنگی قلعه دزک
۳۲۷.....	تزئینات سنگی قلعه سورک
۳۳۱.....	تزئینات سنگی قلعه چالستر
۳۳۶.....	تزئینات سنگی قلعه شلمزار
۳۴۲.....	تزئینات سنگی قلعه جونقان
۳۴۶.....	تزئینات سنگی قلعه شمس آباد
۳۵۸.....	تزئینات سنگی ازاره های قلعه چالستر
۳۶۲.....	تزئینات چوبی
۳۶۲.....	مغرق
۳۶۶.....	تزئینات چوبی دربهای قلعه دزک
۳۶۹.....	تزئینات چوبی قلعه بارده
۳۷۲.....	تزئینات چوبی سقف
۳۷۶.....	تزئینات آجری و معقلی
۳۷۷.....	تزئینات آجری و معقلی قلعه دزک
۳۸۴.....	تزئینات سر درها
۳۹۷.....	نقوش

..... فصل ششم : مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با خانه های قاجاری

۴۰۲.....	تهران، قلاع اصفهان و افغانستان
۴۰۳.....	مقدمه
۴۰۴.....	مقایسه قلاع با خانه های اشرافی قاجاری تهران
۴۲۰.....	مقایسه ورودی خانه های قاجاری تهران با ورودی قلاع
۴۲۰.....	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری و قلاع قدیمی بختیاریها
۴۲۵.....	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با قلاع استان اصفهان
۴۳۲.....	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با قلعه تیران
۴۳۸.....	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با قلعه نجف آباد و قلعه سرخی
۴۴۴.....	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با قلاع افغانستان

۴۵۵.....مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با شیوه نوین معماری ایران

۴۶۱.....تجزیه و تحلیل کالبدی قلاع

۴۷۲.....فصل هفتم : نتیجه گیری

۴۷۳.....نتایج کلی

۲۳۹	برج‌های قلعه دزک
۲۴۴	برج‌های قلعه سورک
۲۴۶	برج‌های قلعه بارده
۲۴۸	برج‌های قلعه جونقان
۲۴۸	برج‌های قلعه بهرام آباد
۲۵۰	برج قلعه شمس آباد
۲۵۲	انواع برج
۲۵۶	تجزیه و تحلیل برج قلاع
۲۶۳	نتایج
۲۶۵	ستون
۲۶۶	مقدمه
۲۶۹	ستونهای قلعه دزک
۲۷۰	ستونهای قلعه سورک
۲۷۰	ستونهای قلعه چالستر
۲۷۱	ستونهای قلعه شلمزار
۲۷۲	ستونهای قلعه جونقان
۲۷۴	ستونهای قلعه شمس آباد
۲۷۶	گونه شناسی ستونهای سنگی
۲۷۷	تجزیه و تحلیل ستونهای سنگی
۲۸۲	ستونهای چوبی با روکش گچبری قلعه دزک
۲۸۵	تجزیه و تحلیل ستونهای چوبی با روکش گچبری
۲۸۶	ستونهای چوبی
۲۸۶	مقدمه
۲۸۷	ستونهای چوبی قلعه بارده
۲۸۷	ستونهای چوبی قلعه چلیچه
۲۸۹۸	تجزیه و تحلیل ستونهای چوبی
۲۹۰	ستونهای آجری
۲۹۰	مقدمه
۲۹۰	ستونهای آجری قلعه دشت پاگرد
۲۹۲	تجزیه و تحلیل ستون‌های آجری
۲۹۵	نتایج
۲۹۷	حوض
۲۹۷	مقدمه:
۳۰۰	حوض قلعه دزک
۳۰۲	حوض قلعه سورک
۳۰۳	حوض قلعه چالستر
۳۰۴	حوض قلعه شمس آباد
۳۰۵	حوض قلعه چلیچه
۳۰۷	تجزیه و تحلیل
۳۱۱	نتایج
۳۱۲	درب ورودی
۳۱۲	مقدمه
۱۱۳	درب قلعه دزک
۳۱۵	درب قلعه سورک
۳۱۵	درب قلعه چالستر
۳۱۵	درب قلعه بارده
۳۱۶	درب قلعه شمس آباد
۳۱۷	تجزیه و تحلیل درب قلاع
۳۱۸	نتایج
۳۱۹	تجزیه و تحلیل تزئینات
۳۱۹	تزئینات سنگی
۳۱۹	مقدمه
۳۲۱	تزئینات سنگی قلعه دزک

۳۲۱	پایه ستونهای طبقه همکف نمای جنوبی قلعه دزک
۳۲۲	پایه ستونهای طبقه اول نمای جنوبی قلعه دزک
۳۲۳	پایه ستونهای طبقه همکف نمای شمالی قلعه دزک
۳۲۴	پایه ستونهای طبقه اول نمای شمالی قلعه دزک
۳۲۵	بالشتی زیر و روی پایه ستونهای قلعه دزک
۳۲۵	نشیمن گاه ستونهای قلعه دزک
۳۲۷	قلمی ستونهای قلعه دزک
۳۲۷	سر ستونهای قلعه دزک
۳۲۷	بالشتی روی سرستونهای قلعه دزک
۳۲۷	تزئینات سنگی قلعه سورک
۳۲۸	پایه ستونهای قلعه سورک
۳۲۹	بالشتی زیر و روی پایه ستونهای قلعه سورک
۳۲۹	نشیمن گاه ستونهای قلعه سورک
۳۳۰	قلمی ستونهای قلعه سورک
۳۳۱	سر ستونهای قلعه سورک
۳۳۱	بالشتی روی سر ستونهای قلعه سورک
۳۳۱	تزئینات سنگی قلعه چالستر
۳۳۳	پایه ستونهای قلعه چالستر
۳۳۳	بالشتی پایه ستونهای قلعه چالستر
۳۳۴	نشیمن گاه ستونهای قلعه چالستر
۳۳۴	قلمی ستونهای قلعه چالستر
۳۳۴	سر ستونهای قلعه چالستر
۳۳۶	بالشتی روی سر ستونهای قلعه چالستر
۳۳۶	تزئینات سنگی قلعه شلمزار
۳۳۶	پایه ستونهای ایوان قلعه شلمزار
۳۳۷	پایه ستونهای فضاهای داخلی قلعه شلمزار
۳۳۸	بالشتی پایه ستونهای قلعه شلمزار
۳۳۹	نشیمن گاه ستونهای قلعه شلمزار
۳۳۹	قلمی ستونهای قلعه شلمزار
۳۴۰	سر ستونهای قلعه شلمزار
۳۴۰	سرستون ستونهای داخلی قلعه شلمزار
۳۴۱	بالشتی زیر طاق ستونهای شلمزار
۳۴۱	بالشتی زیر طاق ستونهای داخلی قلعه شلمزار
۳۴۲	تزئینات سنگی قلعه جونقان
۳۴۲	پایه ستونهای قلعه جونقان
۳۴۳	بالشتی پایه ستونهای قلعه جونقان
۳۴۳	نشیمن گاه ستونهای قلعه جونقان
۳۴۴	قلمی ستونهای قلعه جونقان
۳۴۴	سر ستونهای قلعه جونقان
۳۴۵	بالشتی زیر طاق ستونهای قلعه جونقان
۳۴۶	تزئینات سنگی قلعه شمس آباد
۳۴۶	پایه ستونهای نمای شرقی قلعه شمس آباد
۳۴۸	پایه ستونهای نمای غربی قلعه شمس آباد
۳۴۸	بالشتی پایه ستونهای قلعه شمس آباد
۳۴۹	نشیمن گاه ستونهای قلعه شمس آباد
۳۴۹	قلمی ستونهای نمای شرقی قلعه شمس آباد
۳۴۹	قلمی ستونهای نمای غربی قلعه شمس آباد
۳۴۹	سر ستونهای نمای شرقی قلعه شمس آباد
۳۵۰	سر ستونهای نمای غربی قلعه شمس آباد
۳۵۰	بالشتی روی سرستونهای قلعه شمس آباد
۳۵۸	تزئینات سنگی آزاره های قلعه چالستر
۳۶۲	تزئینات چوبی
۳۶۲	معرق
۳۶۲	مقدمه
۳۶۶	تزئینات چوبی دربهای قلعه دزک
۳۶۶	معرق دربهای چوبی قلعه دزک

۳۶۸	منبت دربهای چوبی قلعه دزک
۳۶۹	تزئینات چوبی قلعه بارده
۳۶۹	معرق دربهای چوبی قلعه بارده
۳۷۲	تزئینات چوبی سقف
۳۷۲	مقدمه
۳۷۳	تزئینات چوبی سقف قلعه دزک
۳۷۵	تزئینات چوبی سقف قلعه جونقان
۳۷۶	تزئینات آجری و معقلی
۳۷۶	مقدمه
۳۷۷	تزئینات آجری و معقلی قلعه دزک
۳۸۳	نتایج
۳۸۴	تزئینات سر درها
۳۸۴	مقدمه
۳۸۵	کله در قلعه دزک
۳۸۶	تزئینات سردر (یکی از درهای) قلعه شلمزار
۳۸۷	کله در قلعه بارده
۳۸۸	تزئینات سردر قلعه چالستر
۳۸۹	تزئینات سردر قلعه جونقان
۳۹۰	تزئینات سردر قلعه شمس آباد
۳۹۲	تجزیه و تحلیل تزئینات سردر قلاع
۳۹۶	نتایج
۳۹۷	نقوش
۳۹۷	مقدمه
۳۹۷	نقش هندسی یا گره
۳۹۸	نقوش گیاهی
۴۰۰	تجزیه و تحلیل نقوش بکار رفته در قلاع

فصل ششم : مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با خانه های قاجاری

۴۰۲	تهران، قلاع اصفهان و افغانستان
۴۰۳	مقدمه
۴۰۴	مقایسه قلاع با خانه های اشرافی قاجاری تهران
۴۰۹	تشابه در پلان
۴۰۹	شکل قرار گیری بنا در زمین
۴۱۳	داشتن تناسبات مشابه
۴۱۳	داشتن نیم طبقه
۴۱۴	تشابه بین اتاقها
۴۱۴	تشابه در نما
۴۱۷	تشابه در عناصر معماری
۴۱۷	تفاوت بین معماری خانه های قاجاری تهران و قلاع
۴۱۸	تجزیه و تحلیل رابطه معماری قلاع با خانه های قاجاری تهران
۴۲۰	مقایسه ورودی خانه های قاجاری تهران با ورودی قلاع
۴۲۰	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری و قلاع قدیمی بختیاریها
۴۲۲	مقایسه قلاع تحت بررسی و قلعه تل
۴۲۲	قلعه تل
۴۲۲	مقایسه قلاع تحت بررسی با قلعه اسد خان و قلعه چغاخور
۴۲۵	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با قلاع استان اصفهان
۴۲۵	مقایسه قلعه نهجیر و قلاع استان چهارمحال و بختیاری
۴۲۷	نما
۴۲۸	برج

۴۲۸	درونگرایی و برونگرایی
۴۲۹	مصالح
۴۲۹	شکل جز فضا
۴۳۰	ترئینات
۴۳۱	اندرونی و بیرونی
۴۳۲	نتیجه گیری
۴۳۳	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با قلعه تیران
۴۳۴	پلان
۴۳۵	نما
۴۳۵	برج
۴۳۵	درونگرایی و برونگرایی
۴۳۶	مقایسه قلاع از نظر مصالح
۴۳۶	شکل جز فضاها
۴۳۶	ترئینات
۴۳۷	اندرونی و بیرونی
۴۳۸	نتیجه گیری
۴۳۳	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با قلعه نجف آباد و قلعه سرخی
۴۴۴	تجزیه و تحلیل
۴۴۴	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با قلاع افغانستان
۴۴۵	معرفی برخی قلاع افغانستان
۴۴۶	قلعه کج
۴۴۷	قلعه درویش بای
۴۵۰	قلعه سفید
۴۵۰	قلعه سید گل آقا
۴۵۲	قلعه سناتور محمد علی خان
۴۵۴	تجزیه و تحلیل رابطه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با قلاع افغانستان
۴۵۵	نتیجه گیری
۴۵۵	مقایسه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با شیوه نوین معماری ایران
۴۵۶	معماری نوین
۴۵۷	تجزیه و تحلیل رابطه قلاع استان چهارمحال و بختیاری با شیوه نوین معماری
۴۵۹	نتیجه گیری
۴۶۱	تجزیه و تحلیل کالبدی قلاع
۴۷۱	نتیجه گیری

۴۷۲..... **فصل هفتم : نتیجه گیری**

۴۷۳	نتایج کلی
۴۷۷	نتایج فرمال
۴۷۹	منابع و مأخذ

آغاز سخن

معماری و ساخت و ساز چون هر پدیده چه مادی و چه ذهنی، دستخوش تغییر و تحول می شود. این مساله در خصوص هر پدیده ای گریزناپذیر است، چرا که تغییر و تحول در شرایطی می تواند کند شود و یا حرکت آن تسریع گردد، ولی هیچگاه از حرکت باز نمی ماند.

در بررسی قلاع بختیاری هم، این قانونمندی، که همان تغییر و تحول باشد؛ حاکم است. این امر در تجزیه و تحلیل پایان نامه مشاهده می گردد. همانطور که در متن این رساله دیده می شود، ساخت قلاع در مقاطع مختلف، ساختاری متناسب با شرایط زمان خود داشته است. چرا که تغییر در شرایط زیستی و نیز تغییر و تحولات تاریخی، در کاربری و در نتیجه، در ساختار ساختمان اثر خود را نشان می دهد. مثلاً در گذشته از فضاهای داخلی برج های قلعه دزک برای نگهداری سلاح استفاده می شده است، در حالیکه یکی از این برج ها، بعدها به عنوان انبار ظروف آشپزخانه کاربرد داشته است و در زمان دیگر، به دلیل پیشرفت و توسعه احتیاجات انسانی، یکی از برج های طبقه دوم قلعه دزک تغییر ساختار می دهد و به حمام بدل میگردد و در آن بجای استفاده از ساروج و دیگر مصالح - که در گذشته به کار می رفته اند - از سیمان و کاشی استفاده می گردد. بگذریم از موضوع تنوع طلبی های انسانی که در جایگاه خود قابل تمجید بوده، یا حداقل امری گریزناپذیر است. اما همین تنوع طلبی صرف، در رابطه با معماری و تزئینات ساختمانی اثر مخرب داشته است، چنانکه در مرمت قلعه دزک (در مرمت سال های ۱۳۳۷-۱۳۳۴ هـ ش. و بعدها)، بسیاری از گچبری ها و تزئینات چوبی سقف آن تخریب می گردد. خلاصه کلام، ساختمان ها و آثاری که هر یک نمادی از پیشرفت و تکامل انسانی در مقطعی از تاریخ را نشان می دهند، از گذر سوانح و اتفاقات طبیعی و

تغییر و تحولات جامعه انسانی دستخوش تغییر و تحول شده اند و در بعضی از موارد تمایلات منفعت خواهانه انسان، باعث تخریب این نمادهای گردیده است.

اما قلاع بختیاری و نگرش ما به قلاع و شیوه ای که در نگارش این متن به کار رفته، به این صورت است که هر پدیده را به طور جداگانه مورد بررسی قرار دادیم، اما جایی را که تحولات طبیعی و اجتماعی، تغییر کاربری و حتی تغییر ساختاری و معماری را باعث شده اند، از نظر دور نداشته ایم.

همچنین جا دارد، که در این مقال عناصر و به زبان دیگر شاخصه های مانای این قلاع را در گذر زمان مورد بررسی قرار دهیم. غالب قلاع بختیاری دارای یک شاخصه بارز هستند که آن همان دارا بودن برج است و دیگر شاخصه شان نشیمنگاه بودن آنها است و به همین دلیل همه قلاع دارای اتاق پذیرای بزرگ هستند.

ما این دو شاخصه را در متن با تغییراتی که به خود دیده اند بررسی کرده ایم. در اینجا نیز سیر تغییرات را که به نوعی در متن دیده می شود، به طور خاص و به مثابه نتیجه می آوریم.

آنچه سبب می شود این دو شاخصه را مورد بررسی قرار دهیم از دو جهت است؛ یکی آنکه این دو پدیده، شاخصه های اصلی قلاع به حساب می آیند و از طرفی دیگر برج که شاخصه اصلی قلاع است، پدیده ای است که قبل از ساختن این قلاع در منطقه در دوره های مختلف تاریخی وجود داشته است و علت وجودی آن، برخاسته از شرایط طبیعی و اجتماعی منطقه است، و از طرف دیگر تغییر و تحولاتی که در برج ها و کاربری آنها و اتاق های پذیرای (سفره خانه) بوجود آمده است، به طور نمایان در دوره های مختلف تاریخی بارز است.

الگوی اصلی قلاع بختیاری، گذشته از قلاع قدیمی که بعضی از آنها به کلی نابود شده، یا قلاعی که بقایای آنها در گوشه و کنار منطقه بزرگ بختیاری دیده

می شود، به قلاع قدیمی خوانین بختیاری برمیگردد. از جمله غالب قلاع مورد مطالعه در این نوشتار (بویژه قلاع گونه ۱) از قلعه تل واقع در خوزستان - بخش گرمسیری بختیاری - الگو گرفته اند. علت وجود قلعه تل جنبه نظامی داشته است. محمدتقی خان بختیاری این قلعه را با برج و بارو، جهت دفاع از سرزمین بختیاری بنا می کند و به این دلیل، علت وجود برج در این قلعه، جنبه دفاعی و نظامی آن بوده و جنبه سکونتی آن، جنبه فرعی بوده است. به زبان دیگر دلیل وجودی اش، دفاع در مقابل مخالفان داخلی و خارجی (منظور، خارج از منطقه حکومت مرکزی) بوده است. اما با تغییر تحولات اجتماعی، قلاع موجود در بختیاری، از علل وجودیشان تجمع سران قبایل و غیره، بر جنبه نظامی و دفاعی آن تفوق داشته است. هر چند در ساختار قلعه مساله دفاعی آن هم در نظر گرفته شده است؛ اینجاست که تغییر و تحولات اجتماعی بر ساختار قلعه و نوع کاربری آن اثر گذاشته است. همچنین حتی اگر رضا شاه با قدرت نظامی، خوانین بختیاری را وادار به تغییر ساختار نظامی برج های قلاع نمی کرد^۱، به خاطر تحولات اجتماعی بعد از انقلاب مشروطیت و به خصوص تحولات جهانی، جنبه نظامی آنها خود به خود بلامصرف می ماند و یا به زبان دیگر، از نظر تاریخی، زمان و شرایط استفاده نظامی از قلاع به سر آمده بود. از طرف دیگر سران نظامی در جنگ های مشروطیت به نفی قلاع رسیده بودند^۲، یا زمانی که مقدمات رفرم ارضی فراهم شده بود، بویژه تاثیر یک فرهنگ پیشرفته (اروپا و آمریکا) تیمور بختیار را، وادار می کند که ضرورت ساخت حمام، در یکی از برج های قلعه را احساس نماید. در واقع تحولات اجتماعی بویژه

^۱ - بخشی از برج ها که بلندتر از ساختمان قلعه بوده، در سال ۱۳۱۳ به دستور رضا شاه تخریب می گردد.

^۲ - در این رابطه مسائل و نیز اسناد تاریخی زیادی هست.